

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУКУКИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

6 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

Мундарижа

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

1. БЕКОВ Ихтиёр Рустамович СИЁСИЙ ПАРТИЯ ФРАКЦИЯЛАРИНИНГ ҚОНУН ИЖОДКОРЛИГИ ЖАРАЁНИДАГИ ИШТИРОКИ.....	8
2. ЮЛДАШЕВ Джахонгир Хайитович ФУҚАРОСИЗЛИККА ДОИР МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК НОРМАЛАРИНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРГА МУВОФИҚЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	16
3. МАХМУДОВ Алишер Абдусалимович ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ МУСТАҚИЛЛИГИ – ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ГАРОВИ.....	22

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

4. ХОМИДОВ Элдор Олимович ДАВЛАТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШ УСУЛЛАРИ.....	28
5. БАРАТОВ Миродил Хомуджонович, КВИТКОВ Ярослав Михайлович ТАДБИРКОРЛИК ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИНИ КОДИФИКАЦИЯЛАШ МАСАЛАЛАРИ ХУСУСИДА АЙРИМ ФИКР-МУЛОҲАЗАЛАР	37

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

6. АБДУРАСУЛОВА Қумринисо Раимқуловна, ТОШПУЛАТОВ Акром Икромович МОДДИЙ ВА ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚНИНГ ЎЗАРО АЛОҚАДОРЛИГИ (ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ ВА ЖИНОЯТ-ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ МИСОЛИДА)	43
7. САГДУЛЛАЕВ Фатхулла Шукруллаевич ҲОКИМИЯТ ЁКИ МАНСАБ ВАКОЛАТИ ДОИРАСИДАН ЧЕТГА ЧИҚИШ ТУШУНЧАСИ ЮЗАСИДАН АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	51
8. АБДИКАДИРОВ Абдурахман Романович ТЕРГОВ ҲАРАКАТЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ИНСОН ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ.....	57
9. ХАЛИЛОВ Акрам Утамуродович АККРЕДИТАЦИЯДАН ЎТУВЧИ ТАДҚИҚОТ ЛАБОРАТОРИЯЛАРИНИНГ ҲУЖЖАТЛАР ТИЗИМИ	62

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. САТТОРОВ Дилшод Юлдашевич

МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ
АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ 71

11. МАҲАМАТОВ Махмуд Махаматаминович

ЕВРОПА ИТТИФОҚИ МЕҲНАТ ҲУҚУҚИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 78

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

12. GAFUROVA Nozimakhon, ALMOSOVA Shahnoza

PRACTICAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF THE RULE OF LAW.....84

13. АЧИЛОВА Лилия Илхомовна

ТУРИЗМ ВА МЕҲМОНХОНА САНОАТИДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ:
ҚИЁСИЙ ТАҲЛИ 92

14. ТОШМАТОВА Висола Икром кизи

ПАНДЕМИЯ COVID 19 И ЕЕ МЕРЫ В РАЗНЫХ СТРАНАХ МИРА 99

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

ХОМИДОВ Элдор Олимович

Жамоат хавфсизлиги университети
“Давлат ҳуқуқий фанлар ва инсон ҳуқуқлари” кафедраси доценти,
юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

ДАВЛАТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШ УСУЛЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ХОМИДОВ Э.О. ДАВЛАТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШ УСУЛЛАРИ // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 6 (2021) Б. 28-36.

 6 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-6-4>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола давлат олий таълим муассасалари томонидан амалга ошириладиган тадбиркорлик фаолиятининг усулларини ўрганишга бағишланган. Соҳага оид Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик тажрибаси таҳлил қилинган. Шунингдек, хорижий ҳуқуқшунос олимларнинг фикрлари келтирилган, муаллифлик тушунчаси берилган. Олий таълим муассасаларининг тадбиркорлик фаолиятига ва илмий ишланмаларга таъсир қилувчи статистик маълумотлар асосида ҳулосалар берилган.

Калит сўзлар: хизматлар, тадбиркор университет, бюджетдан ташқари фаолият, даромад келтирадиган фаолият, хавф – хатар, тадбиркорлик маданияти, тадбиркорлик тажрибаси, академик мустақиллик, спин-аут ва спин-офф компаниялари, таълим инкубаторлари.

ХОМИДОВ Элдор Олимович

Доцент кафедры “Государственно-правовые дисциплины и права человека”
Университета общественной безопасности,
доктор философии по юридическим наукам (PhD)

МЕТОДЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящается научному изучению методов осуществления предпринимательской деятельности государственных высшими учебными заведениями. Осуществляется анализ законодательства Республики Узбекистан в этой области. А также, приводятся научные гипотезы и авторские понятия ученых-правоведов. На основе статистических данных разработаны научные выводы, относительно предпринимательской деятельности высших учебных заведений.

Ключевые слова: услуги, предприниматель университет, внебюджетная деятельность,

риск, предпринимательская культура, предпринимательский опыт, академическая независимость, компании спин-аут и спин-офф, научные инкубаторы.

KHOMIDOV Eldor

Associate Professor of the Department of state and legal disciplines and human rights
University of Public Security, Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD)

METHODS FOR THE IMPLEMENTATION OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES OF STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ANNOTATION

The article is devoted to the scientific study of methods for the implementation of entrepreneurial activities of state higher educational institutions. The analysis of the legislation of the Republic of Uzbekistan in this area is carried out. The analysis of the legislation of the Republic of Uzbekistan in this area is carried out. And also, scientific hypotheses and author's concepts of legal scholars are given. Scientific conclusions have been developed on the basis of statistical data on entrepreneurial activity of higher educational institutions.

Keywords: services, entrepreneur university, off-budget activities, risk, entrepreneurial culture, entrepreneurial experience, academic independence, spin-out and spin-off companies, scientific incubators.

Бугунги кунда давлат олий таълим муассасаларининг тадбиркорлик фаолияти унинг келажагини белгилайдиган ва асосий кун тартибида турган долзарб масалалардан биридир. Бу борада миллий қонунчилик қандай талабларни белгилайди, бозор иқтисодиёти шароитида ОТМ тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши унинг асосий функционал вазифаларини, ўқув жараёнини сифатли таъминлашни амалга оширишга тўсқинлик қилиб қолмайдими? Ушбу фаолият ОТМ ёки унинг ходимлари учун қандай ҳуқуқ ва манфаатларни тақдим этиши каби масалаларни таҳлил қилиш муҳим.

Бозор иқтисодиёти шароитида ОТМнинг бошқа тадбиркорлик субъектлари билан беллашиши, рақобатлашиши бир маротабалик ёки шунчалик замонавийлик касб этиши бўлиб қолмасдан, балки Республикамизда олий таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотларга ҳамоҳанг равишда ва узоқ муддатли стратегияларни белгилаб, ўз олдига муайян мақсад ва вазифаларни қўйган ҳолда тизимли амалга оширилиши зарур. Зеро, ОТМнинг тадбиркорлик фаолияти унинг ривожланиши ва мавжуд бўлишини таъминлайдиган муҳим омил саналади. Бундан келиб чиқадики, ОТМ ўқув жараёнини таъминлаш билан бир қаторда, илмий-тадқиқот ишларини амалга ошириши, фақат бюджет маблағларини кутмасдан, балки инновацион ишланмаларни амалиётга жорий этиш орқали қўшимча даромад олишга ҳаракат қилиши табиий.

Бундан ташқари, тадбиркорлик фаолияти натижасида олинган даромад ходимларни моддий рағбатлантириш билан бир қаторда илмий-тадқиқот потенциалини тўлақонли рўёбга чиқаришга ҳам ёрдам беради. Бу эса, ўқув жараёнини сифатли ва илмий ташкил этишга ҳам имкон беради.

Шу ўринда хизмат кўрсатишга доир айрим тадқиқотларга эътибор қаратсак. Н.С.Нарматовнинг фикрича, “бугунги кунда фуқаролик ҳуқуқи объекти ҳисобланган “хизмат”ларни иқтисодий ва ҳуқуқий категория сифатида ўрганиш зарурати унинг юридик илмий модели ҳар доим ҳам бозор инфратузилмаси тўғрисидаги иқтисодий фанларнинг ютуқлари даражасини ўзлаштиришга эриша олмаётганлигида ҳам намоён бўлади” [1].

Ҳозирда ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш кўламининг ижтимоий тараққиёти ҳамда замонавий ахборот-коммуникация воситаларининг борган сари тараққий этиши билан боғлиқ ҳолда кенгайиши янгидан-янги хизмат кўрсатиш турларининг вужудга келишига замин яратмоқда. Демак, ушбу турдаги хизматларнинг ҳуқуқий режимини мустаҳкамлаш ҳам бирмунча мураккаблашиб бормоқда.

Айни ушбу ҳолат юзасидан ўз фикрини билдирар экан, Т.А.Мўминов “ҳозирда республикамизда ҳақ эвазига хизмат кўрсатишнинг алоҳида турлари билан боғлиқ муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик яратилган бўлса-да, улар ҳақ эвазига

хизмат кўрсатиш шартномасининг умумий жиҳатлари ва Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг талаблари асосида умумий бир тизимга келтирилмаган”лигини ва “ҳақ эвазига хизмат кўрсатишга оид муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий механизм яратилмаган”лигини таъкидлайди [2].

“Тадбиркор университет” тушунчасини тизимли илмий асослашга ҳаракат қилган шахслардан бири Бертон Р.Кларк ҳисобланади. У ўтган аср 90-йилларида «Enterpreneurial University» (“Тадбиркор университет”) атамасини фанга киритган ва унинг қуйидаги муҳим вазифаларини белгилаган:

1. Университетни бошқариш ядроси ролини ошириш;
2. ОТМ ташқарисидаги ташкилотлар билан алоқаларни ўрнатиш;
3. Молиялаштириш манбаларини кенгайтириш;
4. ОТМ таркибий тузилмалари тадбиркорлик фаоллигини рағбатлан-тириш;
5. Комплекс тадбиркорлик маданиятини ривожлантириш [3].

Муаллиф “анъанавий университет қадриятлари”га (таълим жараёни ва илмий тадқиқотлар натижадорлигига) зарар етказмаган ҳолда, университет тадбиркорлик функциясини амалга ошириши мумкин, – деган хулосага келган.

П.Шульценинг фикрича, тадбиркор университетни ривожлантиришнинг иккита йўналиши мавжуд. Биринчидан, келгусида ўз ишларини юрита оладиган бўлажак профессионал мутахассисларни тайёрлаш; иккинчидан, университетнинг тадбиркорлик фаолияти бўлиб, ушбу жараёнга талабалар ва ўқитувчилар жалб қилинади ва уларга ахборот-маслаҳат ва молиявий ресурслар билан ёрдам кўрсатилади [4].

Америкалик тадқиқотчилар Х.Торп ва Б.Гольдштейн ОТМни тадбиркорлик субъекти сифатидаги хусусиятларини ажратиб кўрсатиб қайд этадики, ОТМ ўзининг анъаналари, одатлари ва маданиятидан воз кечса, у тадбиркорга айланиб қолмайди. Мутахассисларнинг фикрича, ОТМ ноёб таълим ҳамжамияти бўлиб, тарихий анъаналарга, алоҳида корпоратив маданиятга эгадир, бу эса университетнинг тадбиркорлик руҳи ривожланишидаги ҳаракатчан кучга айлантиради [5].

Бошқа бир америкалик иқтисодчи Ж.Ропкенинг фикрича, тадбиркорлик шаклидаги ОТМ ташкилот сифатида тадбиркорлигини намоён қилиши, талабалар, ўқитувчи ва ходимлар тадбиркор бўлиши лозим, ОТМнинг ташқи алоқалари “таркибий йўлдош” сифатида кўрилиши зарур. Иқтисодий ривожланиш тадбиркор университетнинг самарали фаолияти натижаси ҳисобланади [6].

Т.Р.Набиуллиннинг фикрича, “ОТМ тадбиркорлик фаолияти” ва “ОТМ бюджетдан ташқари фаолияти” фарқланиши зарур. Унинг фикрича, ОТМнинг бюджетдан ташқари фаолиятининг молиялаштириш манбаси бўлиб – давлат бюджети маблағлари ҳисобланмайди. ОТМнинг бюджетдан ташқари фаолиятига ҳақ эвазига таълим хизматлари кўрсатиш, тайёрлов курслари ва секциялари, мол-мулкни ижарага бериш, таркибий тузилмалар томонидан ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш кабилар киради. ОТМнинг тадбиркорлик фаолиятига эса, мустақил, таваккалчиликка асосланган, ташаббускор, ҳуқуқий майдонда соф фойда олишга қаратилган, пул маблағлари тушуми даврий ҳамда солиқ режалаштирувида бўлган фаолият тушунилади. ОТМнинг тадбиркорлик фаолияти ОТМнинг бюджетдан ташқари фаолиятининг бир қисми бўлиб, нисбатан тор тушунча ҳисобланади [7].

И.И.Дьяков эса, “ОТМ тадбиркорлик фаолияти” тушунчаси моҳиятини очиш бўйича ягона ёндашув мавжуд эмас. Бу борада турдош тушунчалар, хусусан, “бюджетдан ташқари” ва “даромад келтирадиган” фаолият ўртасидаги нисбат борасида ҳам яхлит тушунча мавжуд эмас. Шу боисдан муаллиф бу борада ўз муаллифлик таклифини беради: таълим ташкилотининг тадбиркорлик фаолияти, бу таълим жараёнини таъминлаш учун даромад олиш мақсадида ўзи хавф - хатарни зиммасига олган ҳолда, тизимли равишда ташкил этиладиган ва амалга ошириладиган, чекланган мустақил, қонунчиликда тақиқланмаган, уставда мустаҳкамланган фаолият ҳисобланади [8].

Д.В.Нюхаевнинг фикрича, ОТМнинг тадбиркорлик фаолияти деганда, таълим муассасаларининг ўзлари томонидан, инсофли ва ўзлари хавф - хатарни зиммасига олган ҳолда, таълим хизматларини кўрсатиш, шунингдек, ижтимоий фойдали меҳнат натижаларини яратиш мақсадида мустақил ташкил этиладиган, моддий ва номоддий неъматлар ҳамда ресурсларга эгаллик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф этишга доир ҳаракатлар йиғиндисидир [9].

Айрим тадқиқотчилар ОТМнинг тадбиркорлик фаолиятини негатив натижаларга ҳам

олиб келишини қайд этишади. Хусусан, Н.Бунякнинг фикрича, тадбиркорлик фаолияти таълим муассасаси учун яширин хавфни ўзида мужассамлайди. Ушбу ҳолат шу билан изоҳланадики, ўқитувчилар ресурслардан фойдаланган ҳолда, ўзларининг тадбиркорлик лойиҳаларини амалга оширишга катта эътибор қаратишади ва бевосита мажбуриятлари ҳисобланган талабаларни ўқитишга эътибор қаратмайди. Натижада таълим беришнинг анъанавий қадриятлари ва ўқитувчида университет учун қўшимча пул маблағларини ишлаб топиш учун тадбиркорлик фаолияти кўникмаларини шакллантириш ўртасида зиддият юзага келади [10].

А.А.Сидорова ва Н.А.Румянцевлар Россиядаги мавжуд амалиётни таҳлил қилган ҳолда, тадбиркор университет мезонига ОТМларнинг мос келмаслигини қайд этади. Уларнинг фикрича, университетлар тарихий ривожланиш хусусиятига кўра илмий эмас, балки асосан ўқитиш жараёнига мўлжалланган. ОТМлар кадрлар тайёрлашга жавоб беради, Фанлар Академияси эса, илмий тадқиқотларни амалга оширади. ОТМлар у ёки бу фаолият турини танлашда жуда кам автономия ва мустақилликка эга. ОТМларда тадбиркорлик маданияти паст ва тадбиркорлик тажрибаси етишмайди [11].

Бугунги кунда ОТМларнинг ўзини ўзи молиялаштириш тизимига ўтиши шароитида уларнинг автономлигини ошириш борасида турлича фикрлар билдирилмоқда [12]. ОТМ автономлиги бу ўзига хос “академик мустақиллик” ҳисобланмасдан балки, давлатнинг ҳаддан зиёд аралашувисиз ОТМнинг ўз ҳаракатлари йўналишини белгилаш имконияти ва ҳуқуқи ҳисобланади. Гарчи ушбу автономлик нисбий ҳисобланади, чунки жамоатчилик томонидан ҳамда давлат томонидан муайян даражада назоратни тақазо этади. Шу боисдан ОТМ автономлиги унинг давлатдан тўлиқ мустақиллигини англамайди. Биринчидан, ОТМга муайян даражада молиявий ва маъмурий мустақиллик берилиши билан бир қаторда таълим сифатини назорат қилади, тегишли тартибда аттестация ва аккредитациядан ўтказиши. Иккинчидан, давлат ОТМларни молиялаштиришда иштирок этади. Учинчидан, корпоратив бошқариш усулларида кенг фойдаланиш имкониятлари мавжуд.

Фикримизча, ОТМларининг автономлигини оширишда қуйидагиларга эътибор қаратиш муҳим. Биринчидан, ОТМ автономлиги уларнинг ўзини ўзи молиялаштиришга доир механизмлардан самарали фойдаланишни тақазо этади. Иккинчидан, ОТМ тадбиркорлик фаолиятини таъминлаш улар томонидан амалга оширилган ҳаражатларда хусусий молиявий маблағлар иштироки зарур. Учинчидан, ОТМ ўз маблағларидан самарали фойдаланиш кафолатлари белгиланиши керак. Тўртинчидан, ОТМ давлат томонидан ва хусусий шахслар томонидан молиялаштирилиши таълим хизматлари истеъмолчиси ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга хизмат қилади.

Г.В.Тиль ҳам бу борада тадқиқот олиб бориб, қуйидаги таърифни илгари суради: ОТМ тадбиркорлик фаолияти бу – шакли бўйича нисбатан мустақил, таълим муассасасининг уставида назарда тутилган ва таълим тўғрисидаги қонунчиликда тақиқланмаган, таълим жараёнини таъминлаш учун даромад шаклида кутилган натижани олиш мақсадидаги фаолиятдир [13].

Юқорида муаллифлар томонидан берилган таърифлардан шу нарса аён бўладики, фикримизча, ОТМ тадбиркорлик фаолияти бошқа тадбиркорлик фаолияти билан муайян ўхшаш ва фарқли жиҳатларга эга. Хусусан, тадбиркорлик фаолияти бўйича бугунги давлат ОТМ оператив бошқарув ҳуқуқи асосида мол-мулкдан фойдаланади, давлат бюджети томонидан молиялаштирилади, олинган даромадлар ҳам бевосита мулкдор – давлат томонидан тасарруф этилади. Давлат олий таълим муассасасининг тадбиркорлик фаолияти бу таълим жараёнини таъминлаш учун даромад олиш мақсадида ўзи хавф - хатарни зиммасига олган ҳолда, мақсадга мувофиқ бўлган, тизимли равишда ташкил этиладиган ва амалга ошириладиган, мустақил, қонунчиликда тақиқланмаган, уставда мустаҳкамланган фаолият ҳисобланади.

Демак, ОТМ тадбиркорлик фаолияти бошқа тадбиркорлик фаолияти субъектлари, масалан, хўжалик жамиятлари ва ширкатлари ёки унитар корхоналардан фарқ қилади. Ушбу ҳолат бевосита ОТМларнинг давлатга қарашли эканидан далолат беради. Шу билан бирга, бюджет томонидан молиялаштирилиши, қўшимча даромад манбаларини қидириб топишга бўлган қизиқишни маълум даражада сўндириши ҳам мумкин.

Ҳозирги вақтда аксарият ОТМлар тадбиркорлик фаолиятини йўлга қўйиш тарафдори. Бироқ қандай қилиб йўлга қўйиш мумкинлиги, унинг ҳуқуқий асослари ва қандай тартибдалиги юзасидан етарлича тасаввур мавжуд эмас. Юртимизда янгидан-янги инновацион марказлар,

эркин иқтисодий ва sanoat зоналари ташкил этилмоқда. Бизнес инкубаторлар, лойиҳаларни ривожлантириш, ёшларнинг ғояларини қўллаб-қувватлаш марказлари ташкил этилмоқда.

Бундай марказлар ОТМ таркибида ташкил этилиши мақсадга мувофиқ. Бу ерда талабалар ишбилармонлик алоқаларини ўрганиши, тадбиркорлик урф-одатлари ва кўникмаларини ўзлаштириши, ижодий ғоялари ва билимларини амалга оширишига имкон бўлади. Масалан, тадбиркорлик ташкилотларининг буюртмаси асосида ахборот-коммуникацион технологияларга ихтисослашган талабалар гуруҳи шакллантирилиши, уларга лойиҳа тақдим қилиниши ва келгусидаги тадбиркорлик алоқалари белгилаб олинishi мумкин. Бу эса, ОТМ малакали профессор-ўқитувчиларининг ҳам мазкур жараёнда иштирок этишини тақозо этади. Натижада ҳосил бўлган натижа (хизмат) бевосита бозорга чиқиши (ёки буюртмачи томонидан сотиб олинishi) мумкин.

ОТМ тўлов-контракт асосида таълим бериши унинг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишидан далолат берадими? Ушбу фаолиятнинг ўзи ОТМ ривожланиши ва рақобатбардошлигини таъминлай оладими? - деган ўринли савол туғилади. Фикримизча, тўлов-контракт асосида таълим бериш бирламчи тадбиркорлик фаолияти сифатида қаралмаслиги зарур.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, республикаимиз олий таълим муассасаларида давлат буюртмаси асосида ўқишга қабул қилиш параметрлари бўйича бакалаврлар тайёрлаш кундузги таълим шаклига 2016/2017-2020/2021 ўқув йилларида кескин ошганлигини кўрсатади. Жумладан, 2020/2021 ўқув йилида қабул квоталари 2016/2017 ўқув йилига нисбатан 1,8 баробарга, 2017/2018 ўқув йилига нисбатан 1,6 баробарга, 2018/2019 ўқув йилига нисбатан 1,5 баробарга ҳамда 2019/2020 ўқув йилига нисбатан 1,3 баробарга ошганлигини тасдиқлайди (2.1-жадвалга қаранг).

2.1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси ОТМларида давлат буюртмаси асосида ўқишга қабул қилиш параметрлари

Ўқув йиллари					
	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021
Бакалаврлар					
Грант	19120	18194	17654	18180	23495
Контракт	38787	48122	51546	62250	80080
Жами	57907	66316	69200	80430	103575
Магистрлар					
Грант	1548	1556	1552	4131	5475
Контракт	3452	3444	4351	3564	4950
Жами	5000	5000	5903	7695	10425

Республикада қабул квоталарининг ўсиб бориши, шунга мос равишда олий таълим тизимида тўлов шаклининг контракт турини ҳам ошиб бораётганлигини кўрсатади. Бироқ, айти пайтда республика ОТМларининг асосий даромадлари бирламчи тадбиркорлик фаолиятига қатъий боғланиб қолмоқда. Аммо, жаҳон амалиётининг кўрсатишича, “тадбиркор университет”ларнинг асосий даромад манбаларини тўлов-контрактлардан тушган маблағлар эмас, балки инновацион ишланмалар, стартап лойиҳалар, спин-аут, спин-офф ва таълим инкубаторлари хизматларидан тушадиган маблағлар ташкил этади.

Д.В.Ивинский, И.Ф.Чепуроваларнинг фикрича, тадиқот фаолияти ва илмий тадқиқотни ривожлантиришга доир хизматлар кўрсатилмаслиги мумкин эмас. Ҳозирги кунда турли шаклларда илмий ижодий потенциални рўёбга чиқариш имкониятлари мавжуд [14]. Бироқ бу ўринда муаллифлар асосий эътиборни тадқиқот фаолиятига қаратган бўлса-да, бошқа фаолият йўналишлари, хусусан, инновацион фаолият, ишланмаларини тижоратлаштириш, молия-иқтисодий фаолият эътибордан четда қолиб кетган.

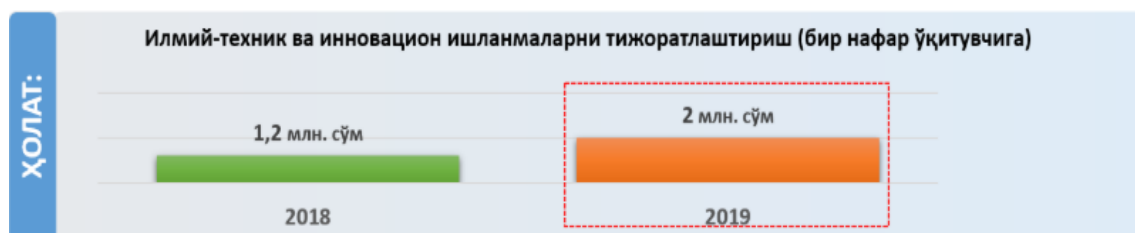
Фикримизча, ОТМнинг тўлов-контракт асосида мутахассис тайёрлашини соф ва кенг маънодаги тадбиркорлик фаолияти дейиш қийин. ОТМнинг фақатгина бюджетдан пул олиши ёки контракт (супер контракт) ҳисобига пул маблағларини топиши тўлақонли тадбиркорлик ҳисобланмайди ва ОТМ фаолиятини баҳолашнинг қатъий мезони ҳам бўлмайди. Чунки, аксарият Европа мамлакатларида мутахассислар асосан бюджет маблағлари ҳисобига тайёрланади. Бундан ташқари, ОТМ турли кўшимча пул маблағларини топишга доир фаолият билан шуғулланиш имкониятлари мавжуд. Бироқ бу имкониятларни қўллаб-қувватлаш, моддий рағбатлантириш ва ҳуқуқий тартибга солиш етарли эмас. ОТМ тадбиркорлик

фаолияти асосий фаолият йўналишларига бевосита боғлиқ ҳолда кўриб чиқилиши мақсадга мувофиқ (2.1-расмга қаранг).

Юртимиз ОТМлари учун истиқболли йўналишлардан бири сифатида инновацион фаолият кўрилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 июлдаги “Илмий ва илмий-техникавий фаолият натижаларини тижоратлаштириш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ–3855-сон Қарорида қайд этилишича, 2014 – 2018 йилларда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағларидан илмий-амалий ва инновацион лойиҳалар ҳамда ишланмаларни молиялаштириш учун қарийб 800 миллиард сўм ажратилиб, уларнинг натижаларига кўра илмий-тадқиқот ва олий таълим муассасалари томонидан 700 дан ортиқ ихтиро патентлаштирилган [15].

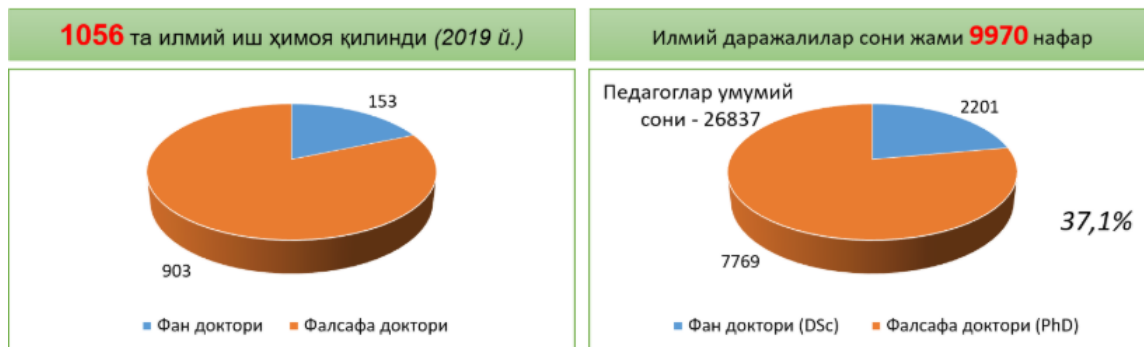
Охириги 5 йил ичида Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштирилган ва патентланган ихтиролар сонининг йилига 0,5 фоизини ташкил этувчи тижоратлаштириш даражаси етарли эмас [16].

Таъкидлаш жоизки, 2018 йилда илмий-техник ва инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш бир нафар ўқитувчига 1,2 млн. сўмни ташкил этган бўлса, 2019 йилда 2 млн. сўмни ташкил этган (2.1-расмга қаранг).

2.1-расм. Илмий-техник ва инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш (бир нафар ўқитувчига)[17]

Бизга маълумки, республикадаги илмий-техник ва инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш ҳажмининг ўсиши бевосита мамлакатимиз ОТМ тизимидаги ва илмий тадқиқот муассасаларидаги илмий иш ҳимоялари ҳамда илмий даражалилар сонига бевосита боғлиқ бўлиб, мазкур ҳолат қуйидаги графикда ўз аксини топган (2.2-расмга қаранг).

2.2-расм. Республикамизда 2019 йил ҳолатига кўра илмий иш ҳимоя қилганлар ҳамда илмий даражалилар сони [18]

Кейинги йилларда республикадаги илмий салоҳиянинг ўсиши, фан номзодлари (PhD) ва фан докторлари (DSc) сонининг мунтазам ўсиш характерига эга бўлиши ҳам мамлакатимизда илмий ишланмалар сонининг ортишига бу эса ўз навбатида инновацион ишланмаларни тижоратлаштиришга кенг замин яратди ҳамда мазкур тенденция қуйидаги статистик кўрсаткичлар билан тавсифланди (2.3-расмга қаранг).

2.3-расм. Республикамизда илмий салоҳият ва ҳимоя қилинган диссертациялар динамикаси [19]

Бироқ, шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, республикамизда кейинги йилларда илмий инфраструктура такомиллаштирилиши ва илмий ишни ҳимоя қилиш жараёни ҳамда фаолияти такомиллаштирилаётган бўлса-да, мазкур ҳолат бўйича республикамиз ҳудудларида турлича кўриниш акс этади. Жумладан, республикамизнинг илмий салоҳияти энг юқори бўлган ҳудудлари сирасига Тошкент шаҳри (илмий салоҳият 42,3 фоиз), Тошкент вилояти (37,8 фоиз) ҳамда Самарқанд вилояти (36,8 фоиз) кирган бўлса, мазкур мезон бўйича энг қуйи кўрсаткич Хоразм вилояти (илмий салоҳият 25,8 фоиз), Сурхондарё вилояти (26,6 фоиз) ҳамда Жиззах (28,2 фоиз) ва Навоий (28,5 фоиз) вилоятлари ҳиссаларига тўғри келади (2.4-расмга қаранг).

2.4-расм. ОТМларнинг вилоятлар бўйича илмий салоҳияти [20]

Мамлакатимизда амалга оширилаётган изчил ислохотлар барча соҳани, шу жумладан, ОТМ фаолиятини ҳам қамраб олди. Юқорида давлат томонидан жуда катта маблағ ажратилганлиги кўриниб турса-да, унинг натижасида олинган интеллектуал мулк натижаси, яъни 700 та патентланган ихтиро келгусида ОТМ ёки давлат учун қандай фойда ёки даромад олишга имкон беришини олдиндан айтиш қийин. Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети

маблағлари ҳисобидан молиялаштирилган ва патентланган ихтиролар сонининг йилига 0,5 фоизини ташкил этувчи тижоратлаштириш ҳам жуда кам кўрсаткич [16].

Шу боисдан ҳам мазкур қарор билан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Инновацион ривожланиш вазирлиги билан биргаликда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг 2019 йил ва ундан кейинги йилларга мўлжалланган параметрларини шакллантиришда “Илм-фан” моддаси бўйича ажратилаётган маблағлар доирасида қуйидагиларни амалга ошириш учун маблағларнинг камида 20 фоизи йўналтирилиши назарда тутилди:

- давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини, шу жумладан, давлат-хусусий илмий кластерларини яратишга, илмий-техникавий тадқиқотларни республика иқтисодиёти тармоқлари ва минтақалари эҳтиёжларига мослаштиришга қаратилган лойиҳаларни молиялаштириш;

- илмий ва илмий-техникавий фаолият натижаларини тижоратлаштиришга, шу жумладан, бюджет маблағлари олувчилар фаолиятини тегишли маслаҳатчилар томонидан экспертизадан ўтказиш, қўллаб-қувватлаш, халқаро стандартларга мувофиқ бизнес-режаларни тайёрлашга грантлар ажратиш [16].

Бу ўринда ОТМ илмий ишланмаларини тижоратлаштириш босқичлари қандай жараёнларни ўз ичига олади? – деган ўринли савол туғилади. Юқоридаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тижоратлаштириш тузилмаларининг ҳуқуқий мақоми ва ҳуқуқ эгаларини рағбатлантириш масалаларини асосан қамраб олган. Аини вақтда ОТМни тижоратлаштириш билан боғлиқ бир қатор қуйидаги босқичларни ўз ичига олган жараён назарда тутилиши зарур:

- ОТМнинг илмий муҳитини, шу жумладан, илмий ишланмалар, интеллектуал мулк объектларини яратувчи тузилмаларини таҳлил қилиш;

- мавжуд ва келгусида яратилиши мумкин бўлган интеллектуал мулк объектларини аниқлаш, уларнинг тижоратлаштириш баҳосини аниқлаш, ундан кўриладиган фойдани ўрганиш;

- илмий ишланмаларни тижоратлаштиришга доир маълум тадқиқотлар, ўрганишларни амалга ошириш;

- илмий-тадқиқот натижаларини тижоратлаштириш йўналишларини белгилаш;

- илмий-тадқиқот натижалари буюртмачилари, инвестор ва истеъмолчиларини топиш;

- илмий-тадқиқот ишлари натижаларига нисбатан ҳуқуқ эгалари, муаллифлар ва фойдаланувчилар ўртасидаги муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш;

- ғайриқонуний рақобатни олдини олиш ва бундай ҳолатлар рўй бермаслигини доимий равишда ўрганиш;

- илмий-тадқиқот ишлари натижаларидан олинган фойданинг самарадорлигини ўрганиш ва унинг натижасида келгуси фаолиятни прогностлаш;

- тижорат сири режимидаги илмий-тадқиқот ишланмаларини ҳуқуқий муҳофазалаш чораларини кўриш;

- илмий-тадқиқот ишларини ҳуқуқий ҳимоялаш чораларини кўриш;

- ўзаро тузиладиган шартномалар лойиҳаларини, шу жумладан лицензия, буюртманинг муаллифлик шартномаси, комплекс тадбиркорлик лицензияси, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномалари лойиҳаларини тайёрлаш;

- контрагентлар билан тузилган шартномалар, унинг мазмунини мавжуд талабларга мослаштириб бориш;

- илмий жамоа ўртасидаги ва корпоратив низоларни ҳал қилиш чораларини кўриш.

Фикримизча, давлат бюджетидан йўналтирилган маблағлар бўйича яратилган интеллектуал мулк объектларини тижоратлаштириш ҳамда интеллектуал мулк объектларини тижоратлаштиришда иштирок этган ходимларни мукофотлашга доир норматив-ҳуқуқий ҳужжат ишлаб чиқилиши зарур.

Қайд этиш лозимки, корхоналар ОТМ битирувчиларининг нафақат истеъмолчилари, балки илмий-тадқиқот ишлари, докторантлар, тадқиқотчилар, қайта тайёрлаш ва малака ошириш босқичлари, иккинчи олий таълим олишнинг буюртмачиси бўлиши ҳам мумкин. Шундай қилиб, корхона ОТМ томонидан тақдим қилинадиган барча турдаги таълим хизматларини олишдан манфаатдор. Бозорда етакчи мавқеини сақлаб қолишни истаган корхонага бундай хизматлар доимий равишда керак ва бунинг учун улар ва ОТМ ўртасида узоқ муддатли ва барқарор алоқалар ўрнатилиши зарур [16].

Демак, илмий кластерлар яратиш ҳамда илмий ва илмий-техникавий фаолият натижаларини тижоратлаштириш ОТМларнинг келгусидаги асосий тадбиркорлик фаолият йўналишларидан бири бўлиб қолади.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Нарматов Н.С. Хизмат кўрсатиш соҳасида тадбиркорлик фаолиятини фуқаровий-ҳуқуқий тартибга солиш муаммолари: Монография. –Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти нашриёти, 2009. – 9- б.
2. Мўминов Т.А. Ҳақ эвазига хизмат кўрсатишнинг фуқаролик-ҳуқуқий муаммолари: юрид. фан. номз. Дисс.автореф. –Тошкент: ТДЮИ, 2005. – 6- б.
3. Clark, Burton R. “Creating Enterpreneurial Universities: Organizational Pathways of Transormation. London and New York: International Association of Universities Press and Pergamon-Elsevier Science”, 1998. 53-б.; Кларк Б. З.Р. Создание предпринимательских университетов: организационные направления трансформации / пер. с ан. А. Смирнова; Гос. у–Высшая школа экономики. – М.: изд. дом Гос. у–Высшей школы экономики, 2011. – С. 240.
4. Schulte P. “The entrepreneurial university: a strategy for institutional development” // Higher education in Europe. V.29. – P. 187-193.
5. Thorp H., Goldstein B. The Entrepreneurial University // <http://www.insidehighered.com/views/2010/09/27/thorp>.
6. Ropke J. The Entrepreneurial University: Innovation, academic knowledge creation and regional development in a globalized economy. N.Y., 1998.
7. Набиуллин Т.Р. Особенности развития вуза как субъекта предпринимательской деятельности // Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств. 2013. – № 4-2. – С. 68-73.
8. Дьяков И.И. Особенности предпринимательской деятельности организаций высшего образования: теоретический аспект //Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2016. – № 12 (114). – С. 46-49. www.gramota.net/materials/1/2016/12/12.html
9. Нюхаев Д. В. Особенности предпринимательской деятельности на рынке образовательных услуг // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2010. – № 4. – С. 36-42.
10. Буняк Н.М. Предпринимательский университет: сущность и особенности формирования // Экономика и управление. 2016. – №2. – С. 144-147.
11. Сидорова А.А., Румянцев Н.А. Предпринимательские университеты: сущность и тенденции развития. –М., 2014. – С. 20-30. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2430627
12. Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР / отв. ред. Ларионова М. В.. – М. : Издат. дом ГУВШЭ, 2005. – С. 152.
13. Тиль Г.В. Предпринимательская деятельность вуза в сфере образования // Вестник Академии. 2010. – № 2. – С. 100-102.
14. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси (Lex.uz) йиллик маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.
15. Ивинский Д.В., Чепурова И.Ф. Предпринимательская деятельность вуза как элемент рыночной экономики // Социально-экономический явления и процессы. 2014. – №3 (061)
16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Илмий ва илмий-техникавий фаолият натижаларини тижоратлаштириш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 14.07.2018 йилдаги ПҚ-3855-сон Қарори // <https://lex.uz/docs/3823583>
17. <https://edu.uz/uz/pages/sss>